

Опанасюк Ірина Василівна
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Психолог, здобувач кафедри загальної та експериментальної психології
м.Брошнів-Осада

Емоційний інтелект як складова когнітивного розвитку в старшому шкільному віці

Соціально-економічне становище в суспільстві, зміни в політичному житті країни висувають нові вимоги до результатів освіти і навчання молоді. Складність і багатогранність функціонування сучасного покоління обумовлюють потребу в розвитку емоційного інтелекту, як важливого феномену у забезпеченні успіху особистості.

На сучасному етапі розвитку науки поняття «емоційний інтелект» поступово входить в коло науково-психологічних інтересів, (знаходить більш конкретний та об'єктивний зміст), розкриваючи співвідношення і взаємодію емоцій та когніцій, афекту та інтелекту. Необхідність вивчення емоційного інтелекту диктується запитами практики, які є визначальними в визначенні факторів, що впливають на професійну діяльність та адаптацію особистості.

Старший шкільний вік являється найбільш чутливим до соціальних змін, які відбуваються в суспільстві. Старшокласникам необхідно навчитись орієнтуватись, приймати самостійні рішення, адекватно оцінювати багато-чисельні фактори ризику в ситуаціях, специфічних для їх віку, та бути обізнаними для вирішення соціальних задач. Підвищення значущості проблеми емоційного інтелекту позитивно вплине на життєдіяльність школярів та стане запорукою стабільності їх емоційного світу.

Феномен «емоційний інтелект» знайшов своє відображення у царині психологічної науки завдяки праць: І. М. Андрєєва, Г. В. Березюк, Г. Г. Гарскова, Е. Л. Носенко, Д. В. Люсін, О. Я. Чебикін, Ю. Г. Черножук, Д. Гоулмен, Дж. Майєр, П. Саловей, Д. Карузо, Г. Орме та ін.

Для дослідження категорії «емоційний інтелект» звернемося до ключового базового поняття «емоції». «Емоції – психічні стани і процеси, в яких відображається безпосереднє, ситуативне переживання життєвих явищ, зумовлене їх

відношенням до потреб суб'єкта» [7, с. 120].

Американські психологи П. Саловей і Дж. Майер [9] вперше застосовували емоційний інтелект для сукупності позначень ступеня розвитку таких людських якостей, як самосвідомість, самоконтроль, мотивація, вміння ставити себе на місце інших людей, навички роботи з людьми, вміння налагоджувати взаєморозуміння з іншими. Згідно уявлень дослідників оригінальної концепції, емоційний інтелект – це група ментальних здібностей, які сприяють усвідомленню та розумінню власних емоцій та емоцій оточуючих.

Структура емоційного інтелекту, запропонована П. Саловеем і Дж. Майером [9, с. 438] включає чотири компоненти: розрізнення, сприйняття та вираз емоцій; емоційна фасилітація емоцій; розуміння емоцій; управління емоціями.

Н. В. Коврига [6, с. 26] виділяє низький, середній та високий рівні сформованості емоційного інтелекту.

О. В. Філатова вказує на те, що емоційний інтелект забезпечується самоконтролем, який полягає в умінні «дозувати емоції» і проявляється в сфері спілкування, що передбачає емпатію [8, с. 101].

Емоційний інтелект Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига [6, с. 23] розглядає як аспект прояву внутрішнього світу особистості, що відбиває міру розумності ставлення людини до світу, до інших та до себе як суб'єкта життєдіяльності; позаяк він окреслюється І. М. Андреевою як підструктура соціального інтелекту [1, с. 60].

Виходячи із вище зазначеного, виснуємо, що емоційний інтелект є сукупністю компонентів, кожний з яких являє собою перелік основних здатностей, умінь особистості.

У фундаментальних працях Л. С. Виготського, Д. Б. Ельконіна, І. С. Кона та ін. показано, що в старшому шкільному віці характерним є розвиток учбово-професійної діяльності, яка набуває нового спрямування. Її основним змістом виступає вибіркоче ставлення до навчальних предметів, пов'язаних з майбутньою освітою чи професійною діяльністю, тобто зростає свідоме ставлення до праці й учіння.

Центром когнітивного розвитку старшокласників є становлення словесно-логічного та абстрактного мислення, яке в поєднанні з метакогнітивними

навичками впливають як на широту й зміст думок школярів, так і на їх здатність до моральних міркувань.

У цьому віці також найбільш виразно проявляються особливості мислення, обумовлені статевими відмінностями. Так, на думку І. С. Кона, схильність до абстрактного мислення типова головним чином для хлопців, хоча дівчатка в цьому віці краще навчаються і перевершують однолітків по успішності. Їх пізнавальні інтереси менш визначені та диференційовані, водночас вони краще вирішують конкретні завдання [5, с. 73]. Тому когнітивні структури мають складну будову й індивідуальну своєрідність та слугують передумовою виникнення здатності до рефлексії, інтроспекції.

Розвиток сприймання виявляється у домінуванні його довільної форми, засвоєнні перцептивних дій, цілеспрямованому спостереженні за певними об'єктами та виокремленні суттєвого у предметах, подіях та явищах. Активно розвивається самоспостереження, що є елементом самопізнання та сприяє само-вдосконаленню, самовихованню [2, с. 212]. Отже, сприймання старшокласників стає складним пізнавальним процесом, який опирається на їхній досвід, знання, перцептивні дії та інтелектуальний потенціал.

Важливе надбання старшого шкільного віку – формування способів розумової репрезентації (суб'єктивної форми бачення). За недостатнього розвитку розумових міркувань старшокласники не здатні адекватно уявити ситуацію без чітких указівок ззовні; неготові перебудувати образ ситуації відповідно до нових умов і вимог діяльності. Інтелектуальна сфера пов'язана із самосвідомістю, спонукальною, емоційно-вольовою сферами.

Емоційний інтелект є інтегральною властивістю особистості розпізнавати, контролювати, регулювати власні емоції та емоції інших і використовувати ці здатності у діяльності і спілкуванні [4, с. 12].

У старшому шкільному віці підвищується емоційна сприйнятливність, здатність до емпатії. Розвиток різноманітних почуттів (обов'язку, співчуття та співпереживання, хвилювання, душевний підйом від вчинку, радість від зустрічі з творами мистецтва і т. д.), свідчить про багатший за змістом та тонший за відтінками емоційний фон.

Емоційна сфера старшокласників поповнюється новими емоціями: глоричними, які пов'язані з потребою самовизначення, самореалізації; комунікативними, які впливають із потреб старшокласника у спілкуванні, як з ровесниками, так із дорослими; гностичними, пов'язаними з потребами в одержанні нової інформації, щодо себе та інших [3, с. 104].

Вище проаналізовані напрацювання дозволяють нам констатувати, що: а) існує взаємозв'язок між емоційним інтелектом та пізнавальними процесами; б) емоційний інтелект старшокласників суттєво впливає на характеристики їхньої пізнавальної діяльності.

Відтак, розглянута проблема не вичерпує всіх аспектів проведеного аналізу, тому подальше вивчення та осмислення природи емоційного інтелекту вбачаємо у дослідженні як позитивного, так і негативного його впливу на навчально-пізнавальну діяльність старшокласників, а також детермінант розвитку емоційного інтелекту.

Список використаних джерел

1. Андреева И. Н. Предпосылки развития эмоционального интеллекта / И. Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2007. – №5. – С. 57 – 65.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібн. / О. В. Скрипченко, Л. В. Волинська, З. В. Огороднійчук [та ін.]. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Каравела, 2012. – 400 с.
3. Додонов Б. И. В мире эмоций / Б. И. Додонов. – К. : Политиздат Украины, 1987. – 140 с.
4. Зарицька В. В. Психологія розвитку емоційного інтелекту у системі професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Зарицька Валентина Василівна ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2012. – 40 с.
5. Кон И. С. Психология ранней юности : кн. для учителя / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
6. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект як інтегральна особистісна властивість / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига // Практична психологія і соціальна робота. – 2008. – № 9. – С. 22 – 27.

7. Психологічна енциклопедія [автор-упорядник Степанов О. М.]. – К. : Академвидав, 2006. – 423 с.
8. Филатова О. В. Эмоциональный интеллект как показатель целостного развития личности / О. В. Филатова // Персонал. – 2000. – №5. – С. 100 – 102.
9. Mayer J. D., Salovey P. The Intelligence of emotional intelligence // Intelligence – 1993. – Vol. 17, № 4. – P. 433 – 442.